

dr hab. inż. arch. Dominika Pazder, prof. PP
Wydział Architektury, Politechnika Poznańska
ul. Jacka Rychlewskiego 2, 61-131 Poznań
e-mail: dominika.pazder@put.poznan.pl

Poznań, 27.06.2022

**Recenzja pracy doktorskiej
mgr inż. arch. Michała Dmitruka**

pod tytułem

**„OSIEDLA DOMÓW JEDNORODZINNYCH LUBLINA Z OKRESU PRL.
KONCEPCJE, REALIZACJA, EKSPLOATACJA”.**

**Opiekunami naukowymi pracy są:
dr hab. inż. arch. Magdalena Belof, prof. PWr
dr hab. inż. arch. Natalia Przesmycka, prof. PL**

Recenzja wykonana na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Naukowej
Architektura i Urbanistyka Politechniki Wrocławskiej z dnia 27.04.2022

Ogólna charakterystyka rozprawy

Przedłożona do recenzji praca została przedstawiona w formie wydruku w formacie a4, liczącego 239 stron tekstu, wraz ze spisami pozycji bibliograficznych (razem 229, z podziałem na: pozycje książkowe, artykuły i opracowania zbiorcze – 102 pozycje, czasopisma i prasę codzienną – 42, dokumenty legislacyjne i normatywne – 53, pozycje archiwalne – 12, katalogi, albumy i broszury – 7, strony internetowe – 13), ilustracji (122), wykresów (28) i tabel (10) oraz streszczeniami w językach: polskim i angielskim. Monografia opracowana jest na bardzo wysokim poziomie edytorskim i graficznym.

Struktura pracy jest bardzo klarowna i dobrze zilustrowana graficznie w formie schematu zaprezentowanego na s. 17. Rozprawa składa się z czterech części:

CZĘŚĆ I – Prolog, w którym Autor prezentuje krótkie wprowadzenie, uzasadnia wybór tematu badawczego, wyjaśnia cel pracy, definiuje tezę, zakres i strukturę dysertacji, a także przedstawia zastosowane metody badawcze oraz stan badań rozdzielony na trzy zakresy obejmujące:

- teorie i wzorce kształtujące XX-wieczne osiedla domów jednorodzinnych w Polsce i Lublinie,
- tło ideologiczne, socjologiczne, prawne i gospodarcze zagadnień z zakresu urbanistyki,

architektury i budownictwa z okresu PRL, szczególnie w odniesieniu do zabudowy jednorodzinnej,

- historię rozwoju przestrzennego Lublina, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju osiedli domów jednorodzinnych.

CZĘŚĆ II – Tło teoretyczne, w którym prezentowane treści Autor przedstawia w formie dwóch rozdziałów. Pierwszy prezentuje kontekst polityczny i uwarunkowania instytucjonalno-prawne powstawania lubelskich osiedli domów jednorodzinnych w okresie PRL z odniesieniem m.in. do normatywów urbanistycznych i rozwiązań typologicznych oraz kontekstu ideologicznego i propagandowego. Rozdział drugi zatytułowany „Osiedla zabudowy jednorodzinnej w rozwoju urbanistycznym Lublina” stanowi analizę przekształceń przestrzennych i rozwoju zabudowy jednorodzinnej w odniesieniu do zapisów planistycznych w okresie powojennym aż do połowy lat osiemdziesiątych.

CZĘŚĆ III – Badania - została skonstruowana w podziale na dwa rozdziały obejmujące charakterystykę badanych osiedli zabudowy jednorodzinnej w zakresie analizy układu urbanistycznego, zagadnień architektonicznych, przeobrażeń w czasie oraz obrazu współczesnego – rozdział pierwszy, a także charakterystyki badanych osiedli w odniesieniu do podstawowych wskaźników urbanistycznych – typu zabudowy, liczby kondygnacji, powierzchni i intensywności zabudowy – rozdział drugi. Część trzecia została podsumowana zestawieniem rankingowym osiedli w kontekście przebadanych parametrów, analizą porównawczą czynników wpływających na atrakcyjność osiedleńczą oraz oceną porównawczą osiedli okresu PRL z osiedlami współczesnymi.

CZĘŚĆ IV – Podsumowanie – zawiera wnioski końcowe dotyczące charakterystyki i oceny stopnia przekształceń osiedli z okresu PRL, a także rekomendacje w zakresie pożądanych przekształceń, które mogą przyczynić się do zwiększenia komfortu użytkowania, jednocześnie spełniając wymogi w zakresie ochrony wartości architektonicznych i urbanistycznych.

Ocena merytoryczna

Podjęta w dysertacji tematyka dotyczy specjalistycznego, bardzo wąskiego zakresu, który jest niezmiernie istotny z punktu widzenia badań architektoniczno-urbanistycznych i zagadnień związanych z ochroną „współczesnego dziedzictwa” oraz wartości materialnych Lublina. Badania służą identyfikacji przesłanek i rozpoznaniu najważniejszych potrzeb w zakresie przekształceń i rewitalizacji lubelskich osiedli zabudowy jednorodzinnej, niemniej jednak wypracowane wnioski mogą znaleźć szersze zastosowanie jako rekomendacje dotyczące pożądanych przekształceń osiedli mieszkaniowych jednorodzinnych z okresu PRL, także w innych miastach – w kontekście zwiększania ich walorów użytkowych przy jednoczesnym zachowaniu wartości architektoniczno-urbanistycznych zastanego układu przestrzennego. Na uwagę zasługuje także fakt, że Autor nie tylko wypowiada się z pozycji eksperta prowadzącego wnikliwą analizę badawczą, współpracującego z władzami samorządowymi i lubelskimi projektantami, ale również z pozycji byłego mieszkańca i miłośnika lubelskiej zabudowy mieszkaniowej osiedli jednorodzinnych z II połowy XX wieku.

Cel pracy został sformułowany w sposób czytelny i jednoznaczny i obejmuje:

- rozpoznanie, przeanalizowanie i usystematyzowanie wiedzy dotyczącej układów urbanistycznych i rozwiązań architektonicznych badanych lubelskich osiedli z okresu PRL,
- identyfikację uwarunkowań i ocenę przekształceń architektoniczno-urbanistycznych w kontekście ich współczesnej funkcjonalności i standardu użytkowania,
- oraz cel praktyczny, którym jest sformułowanie rekomendacji w zakresie pożądaných przekształceń i odnowy badanych osiedli.

Autor formułuje tezy badawcze, w odniesieniu do obserwacji, w której stwierdza, że pierwotne rozwiązania architektoniczno-urbanistyczne oraz przeobrażenia funkcjonalno-przestrzenne stosowane w osiedlach objętych badaniem, w znacznym stopniu przyczyniły się do wyparcia elementów tradycyjnej zabudowy jednorodzinnej. W odniesieniu do powyższego, Autor stwierdza, że wprowadzona ustawowo uniformizacja rozwiązań przestrzennych okresu PRL w dużym stopniu wpłynęła na koncepcje projektowe i charakter przestrzenny badanych osiedli oraz, że pomimo ograniczeń systemowych tamtego okresu, stosowane były innowacyjne rozwiązania i nowatorskie myślenie w zakresie projektowania jednorodzinnych zespołów mieszkaniowych.

Zakres problemowy pracy obejmuje pierwotne założenia oraz przekształcenia urbanistyczne i architektoniczne lubelskich osiedli zabudowy jednorodzinnej z okresu II połowy XX wieku. Autor prezentuje uwarunkowania powstawania tych założeń przestrzennych w ujęciu historycznym, prawnym, politycznym, topograficznym, infrastrukturalnym oraz społeczno-ekonomicznym. Badaniem objęte są także przekształcenia architektoniczno-urbanistyczne, które miały miejsce po transformacji ustrojowej w odniesieniu do ich wpływu na poziom zadowolenia mieszkańców oraz jakość użytkową. Zakres terytorialny obejmuje trzynaście reprezentatywnych zespołów zabudowy jednorodzinnej Lublina – jedenaście powstałych lub rozwijanych w PRL, jeden przedwojenny i jeden poddany współczesnym przekształceniom. Zasadniczy zakres czasowy badań obejmuje okres PRL (1952-1989), natomiast w szerszym ujęciu przedstawione jest tło problemowe obejmujące przedwojenne oraz współczesne przemiany przestrzenne.

Zastosowana w badaniach metodologia wykorzystuje badania literaturowe przeprowadzone w celu identyfikacji stanu badań w zakresie zagadnień związanych z rozwojem urbanistycznym Lublina oraz przeobrażeniami osiedli zabudowy jednorodzinnej powiązanych ze specyficznymi uwarunkowaniami politycznymi, ideologicznymi i socjologicznymi. Identyfikacja stanu badań obejmuje:

- teorie i wzorce urbanistyczne kształtujące XX-wieczne osiedla domów jednorodzinnych w Polsce, a w szczególności w Lublinie,
- zagadnienia ideologiczne, socjologiczne, prawne w kontekście urbanistyki, architektury i budownictwa w okresie PRL, ze szczególnym uwzględnieniem zabudowy jednorodzinnej,
- historię rozwoju przestrzennego Lublina, w tym przede wszystkim osiedli zabudowy jednorodzinnej.

Stan badań przedstawiony jest w formie osobnego rozdziału, w którym Autor bardzo czytelnie prezentuje zdiagnozowany stan wiedzy teoretycznej. Zaprezentowana treść jest pełna merytorycznie i świadczy o rzetelności przeprowadzonej przez Autora analizy literaturowej. Ilość przytoczonych pozycji także potwierdza tą obserwację – ponad dwieście – co na poziomie pracy doktorskiej jest wynikiem ponadprzeciętnym.

Zastosowane w pracy metody badawcze Autor rozdziela w odniesieniu do sformułowanych celów w poszczególnych częściach pracy. W części pierwszej (rozdziały II-IV) wykorzystane zostały metody badań teoretycznych - literaturowych, a w drugiej (rozdział V) metody badań jakościowych i ilościowych. Badania jakościowe obejmują badania z zastosowaniem techniki nieinteraktywnej służące analizie stanu zachowania i przekształceń badanej tkanki zabudowanej z uwzględnieniem funkcji uzupełniających o charakterze podstawowym i ogólnomiejskim oraz powiązań funkcjonalnych z szerszym kontekstem przestrzennym. Metoda badań jakościowych obejmuje również przeprowadzone przez Autora w latach 2018-2022 wywiady z mieszkańcami, projektantami omawianych osiedli oraz inżynierami budowy, dzięki którym Autor uzyskał interesujący materiał badawczy opisujący tło ideologiczne, realia polityczne i wymogi technologiczne, które kierunkowały myśl urbanistyczną i wdrożeniową owego czasu. Badania ilościowe zostały zastosowane do oceny parametrów urbanistycznych badanych osiedli. Autor poprzez analizę materiałów kartograficznych i badania w miejscu dokonał zestawienia danych liczbowych w zakresie: intensywności zabudowy, gęstości zaludnienia, średniej wielkości i typów działek, a także udziału poszczególnych funkcji w zagospodarowaniu terenu. Autor przeprowadził także oceny: wskaźnikową obszarów zieleni i terenów rekreacyjnych oraz w odniesieniu do rynku nieruchomości. Następnie Autor dokonał porównania i oceny materiałów uzyskanych w ramach badań jakościowych i ilościowych i zestawił je z materiałem teoretycznym. Na tym etapie wykorzystane zostały także zdjęcia lotnicze – archiwalne i współczesne. Porównanie to miało na celu zidentyfikowanie stopnia przeobrażeń urbanistycznych, jakie nastąpiły do czasów współczesnych. Bardzo interesującym wątkiem badań zaprezentowanych w dysertacji jest analiza komparatywna wyników autorskich badań ankietowych z rezultatami badań socjologicznych przeprowadzonych w 2018 roku na zlecenie Miasta Lublin.

Praca doktorska będąca przedmiotem recenzji prezentuje wysoką jakość merytoryczną, jak również edytorską i estetyczną. Pisana jest językiem naukowym, który ujmuje prezentowane treści w sposób rzeczowy i konkretny, a jednocześnie stanowi interesujący i dobrze zilustrowany w warstwie tekstowej i graficznej wywód.

Wartość poznawcza i użytkowa wyników pracy

Przedstawiona do oceny dysertacja stanowi opracowanie, które uzupełnia lukę badawczą w zakresie badań rozwoju budownictwa jednorodzinnego Lublina z okresu PRL w szerszym kontekście przemian politycznych i gospodarczych mających wpływ na decyzje urbanistyczne i stosowane rozwiązania architektoniczne. Duży walor naukowy stanowią zarówno badania własne Autora, jak i część II, w której nakreśla szerokie tło teoretyczne. Ta część opracowania jest bardzo dobrze opracowana, jest wnikliwa, klarowna i czytelnie opisana. Autor popiera wywód bogatym materiałem ilustracyjnym – archiwalnym, jak i własnymi opracowaniami i dokumentacją fotograficzną własnego autorstwa. Część III – badawcza jest konstruowana w

sposób bardzo klarowny, według powtarzającego się układu zawartości kart osiedli – dzięki czemu materiał jest łatwy w interpretacji, a wyniki przeprowadzonych analiz bardzo czytelne. Wnioski końcowe są właściwie sformułowane i odnoszą się do wszystkich poruszanych w pracy zakresów tematycznych:

- znaczenia powojennych osiedli zabudowy jednorodzinnej w obecnym układzie urbanistycznym Lublina,
- charakterystyki i stopnia przekształceń przestrzennych omawianych zespołów mieszkaniowych,
- oceny jakości życia i zamieszkania w osiedlach zabudowy jednorodzinnej z okresu PRL,
- uniformizacji i jednocześnie innowacyjności rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych widocznych w omawianych osiedlach.

Praca zakończona jest rekomendacjami dotyczącymi pożądanых przekształceń w kontekście konieczności ochrony walorów architektonicznych i urbanistycznych badanych zespołów mieszkaniowych Lublina. Wnioski te, choć sformułowane są w odniesieniu do tych konkretnie zlokalizowanych przykładów studialnych, mają wartość obiektywną i mogą znaleźć zastosowanie w innych miastach posiadających podobny potencjał przestrzenny i podobne problemy, czyli większości średnich i dużych miast Polski.

Uwagi krytyczne i rekomendacje

Warto zastanowić się nad usunięciem ze spisu treści „Prologu”, gdyż w obecnej formie trzy słowa: „Prolog”, „Wstęp”, „Wprowadzenie” opisują część wprowadzającą, a tylko „Wprowadzenie” zawiera treść, dwa pozostałe słowa stanowią podwójny tytuł.

Autor we wprowadzeniu przedstawia aż cztery tezy badawcze. Recenzent sugeruje pozostawienie tylko jednej tezy, która ma być udowodniona w pracy, a pozostałe stwierdzenia uznać za pytania badawcze lub hipotezy do zweryfikowania. Warto sformułować jedną tezę, która połączy wszystkie założenia pracy w jedno zdanie prawdziwe i nieoczywiste, które będzie zawierało najważniejsze założenia pracy, np. „właściwe kierunkowanie przeobrażeń architektonicznych i urbanistycznych oraz diagnozowanie potrzeb mieszkańców może wpłynąć nie tylko na podwyższenie jakości użytkowej, ale też ochronę wartości estetycznych i kompozycyjnych osiedli jednorodzinnych z okresu PRL”.

Tezę czwartą wystarczy ująć w formie postulatu/rekomendacji dotyczących konieczności systemowego wsparcia i kierunkowania tych przekształceń w ramach działań rewitalizacyjnych.

Pewien niedosyt, choć praca jest obszerna i być może z tego powodu Autor zdecydował się pozostawić ją w obecnej formie, budzi brak zaprezentowania przykładowej karty/zawartości katalogu zalecanych rozwiązań projektowych. Jest to bardzo dobry sposób kierunkowania przeobrażeń przestrzennych i opracowanie takiego katalogu lub jego wybranych,

reprezentatywnych dla poruszanej problematyki treści, byłoby bardzo pożądanym i istotnym elementem pracy, który jeszcze dodatkowo wzmocniłby aplikacyjność badań.

Recenzent ma także jedną, ale dużą wątpliwość w zakresie jednej ze sformułowanych przez Autora rekomendacji: „umożliwić lokalizację marketów (...) jednak w obszarach specjalnie do tego przeznaczonych (...)”. To zdanie wymagałoby z pewnością doprecyzowania, gdyż kwestia lokalizacji obiektów wielkopowierzchniowych jest najczęściej kwestią konfliktogenną i niepożądaną z punktu widzenia ochrony ładu przestrzennego i umieszczanie takiej treści w postulatach projektowych wymagałoby bardzo klarownej eksplikacji.

Wnioski końcowe

Podjęte przez Autora badania dotyczą bardzo specjalistycznej problematyki, która jest zilustrowana w szerokim kontekście zagadnień rozwoju społeczno-gospodarczego i specyficznych uwarunkowań polityczno-ideologicznych okresu PRL. Praca podejmuje tematykę aktualną i ważną i prezentuje nowatorskie podejście do zagadnień, które nie były do tej pory szerzej opisane. Opracowanie ma dużą wartość naukowo-badawczą i może stanowić przyczynek do dalszych działań, także praktycznych, mających na celu ochronę dorobku materialnego z tego trudnego okresu polskiej historii. Praca prezentuje bardzo wysoki poziom merytoryczny i recenzent rekomenduje jej publikację w formie monografii naukowej. Dysertacja stanowi także istotny głos w dyskusji na temat trafności decyzji projektowych i planistycznych przeobrażeń tkanki miejskiej w ujęciu architektonicznym i urbanistycznym w okresie po PRL-owskim.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska p.t. **„Osiedla domów jednorodzinnych Lublina z okresu PRL. Koncepcje, realizacja, eksploatacja”** według recenzenta w pełni spełnia warunki stawiane pracom doktorskim i może stanowić podstawę do ubiegania się przez Pana mgr inż. arch. Michała Dmitruka o nadanie stopnia doktora w dziedzinie architektura i urbanistyka. Wnioskuje tym samym o dopuszczenie pracy do publicznej obrony oraz jej wyróżnienie ze względu na jej wysokie walory poznawcze i możliwości aplikacyjne uzyskanych wyników badań.

dr hab. inż. arch. Dominika Pazder, prof. PP

